

ПОВІДОМЛЕННЯ

УДК 76 (477)

Л. М. Ніконенко

ДО 130-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ О. Л. КУЛЬЧИЦЬКОЇ (15.09.1877 — 8.03.1967)

Розглядається творча діяльність Олени Кульчицької — народного художника України, талановитого графіка, живописця та ілюстратора друкованих видань першої половини ХХ ст., професора спеціальності «графіка» Українського поліграфічного інституту ім. Ів. Федорова (тепер Українська академія друкарства).

This article is dedicated to the creative activity of a Popular Artist of Ukraine Olena Kulchycka who was a talented graphic artist, painter and books illustrator of the first part of 20th century. She worked as a Professor at the Department of Graphic Arts of the Ukrainian Institute of Printing named after I. Fedorow (nowadays Ukrainian Academy of Printing).

Творчість Олени Львівни Кульчицької — яскрава сторінка історії українського мистецтва першої половини ХХ ст. Талановитий живописець, офортист і гравер, майстер декоративно-прикладного мистецтва, учений-етнограф, знавець народного одягу, художник-педагог. Вона зуміла заповнити чимало прогалів в українському образотворчому мистецтві як митець широкого діапазону і високої культури.

Олена Кульчицька народилася 15 вересня 1877 р. у містечку Бережани (тепер Тернопільської області) в сім'ї юриста. Мальовнича природа Бережанщини та пам'ятки старовинної архітектури мали неабиякий вплив на майбутню художницю. До формування її характеру й світогляду значною мірою приклався і батько. Юрист за освітою, він дуже цікавився мистецтвом.

Пожвавлення суспільно-політичного і культурного життя в Галичині привело до чималих змін в образотворчому мистецтві. У цей час з'являється ряд талановитих художників: І. Труш, Ю. Танкевич, О. Новаківський, О. Курилас та ін. У 1898 р. засновується перше західноукраїнське товариство художників. Успіхи перших виставок піднесли авторитет і зміцнили віру в майбутнє. За таких умов мрії Кульчицької працювати на ниві мистецтва мали змогу здійснитися. У 1901 р. вона вступає на художнє відділення Львівської ремісничо-промислової школи. Це був початок навчання майбутньої художниці. Після студювання в Станіслава Батовського і Романа Братковського народилася Кульчицька пейзажист і тонкий майстер акварелі.

Після такої підготовки Олена Кульчицька бажала вступити до вищої художньої школи. Найближчою до Львова, у Кракові, була в той час польська Академія мистецтв, але за статутом цього закладу не дозволялося зарахо-

увати студентами жінок, і тому довелося виїхати до Відня. 1903 р. Кульчицька стала студенткою художньо-промислової школи загального факультету, закінчення якого давало право викладання в загальноосвітніх і спеціалізованих школах. У період навчання поряд з малюнком і живописом (олія, темпера, акварель, пастель, фреска, мозаїка) вона успішно освоїла різні техніки гравюри та офорту, емалі, кераміку, скульптуру малих форм, основи книжкової та прикладної графіки. Звісно, не могла залишатися осторонь і від західноєвропейського мистецтва. Відвідування музеїв і картинних галерей Парижа, Італії, Лондона, Праги розширили творчий горизонт, збагатили професійну культуру Кульчицької, особливо вплинули на її графіку, де проявилися такі якості, як підкреслення декоративності узагальненої форми й геометричної чіткості орнаменталізованого малюнка, конструктивна лаконічність композицій, свобода образно-пластичних вирішень.

Після успішного захисту диплома в 1908 р. молода художниця повернулася до Львова. Тут чекали на неї перші перемоги й перші розчарування. У січні–лютому 1909 р. у Львові відбулася виставка польського Товариства приятелів мистецтв, де Кульчицька виставила одразу п'ятдесят робіт. Іван Труш, уже тоді відомий художник і мистецький критик, з цього приводу писав: «Львівська колекція була присмодною, несподіваною ілюстрацією великого поступу, до якого спосібні лише інтелегентні і дуже працьовиті одиниці. Так скоро і так гарно розвиває свій талант мало хто... Для українського мистецтва прибула нова поважна сила» [2].

До успіху Кульчицької чимало спричинилися її гравюри. Сюжетом графічних робіт у цей період художниця обирає сцени з життя народу та пейзажі. З портретів заслуговує на увагу «Сестра в червоному» (акварель, 1909). Сонячне проміння, що заливає зелені луки, просвічує крізь легку тканину парасольки і кидає кольорові блиски на одяг і волосся заглибленої в свої думки молодої жінки. Портрет захоплює незвичайною ніжністю акварельної фактури. Вміло передаючи інтимні переживання і настрої, художник в однаковій мірі показала себе майстром живопису й акварелі.

У 1909 р. Олені Кульчицькій довелося вирішувати своє майбутнє (того ж року помер її батько), треба було закинути мрію про широку художню творчість і прийняти роботу вчительки в середніх школах. Згодом вона переїздить до міста Перемишля, де працює вчителем малювання. Робота в школі майже позбавляла можливості працювати в галузі олійного живопису. Улюбленими техніками стає офорт й акватинта, вона володіє офортним штрихом («Над морем», 1909) набуває ґрунтовних умінь у гостро графічному моделюванні («Зима», 1909). Живописними ефектами приваблюють роботи, в яких чіткість офортних ліній переходить у м'якість акватинти («Буря над Адріатичним морем», 1911).

У перші роки перебування в Перемишлі художниця часто виставляла свої твори у Львові, Кракові, Варшаві, Познані. В 1928 р. Кульчицька створює в техніці меццо-тинто експресивний образ сповіді: назустріч шквальному вітрові, зігнутих під натиском бурі, рухається самотній подорожній; алегорією свого життєвого шляху й творчої долі художниця назвала «Проти бурі». Тепер

характерним для неї стає публіцистична загостреність образів існуючого політичного устрою. Так, в офорті «За океан» (1914) відображена трагедія нації: залишені роботи і землі, збіднілі західноукраїнські селяни в пошуках кращої долі подавалися за океан.

У 1920 р. Кульчицька працює над «Галереєю українських письменників» — серією гравюрних портретів плакатного типу, зокрема, Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, М. Коцюбинського, О. Кобилянської. Вони й сьогодні вражають пластичною виразністю, точністю образних характеристик, в яких портретна схожість поєднана з увагою про соціальну роль письменника.

Турбота про народ спонукала художницю звернутися до книжкової графіки. Тоді не було навіть ілюстрованого букваря рідною мовою, і Кульчицька в 1910-х р. працює над підручником «Перша читанка» з предметно точними акварельними малюнками на теми побуту селян. Згодом особливо захоплено трудиться над оформленням та ілюструванням українських народних казок, що друкувалися окремими випусками в серії «Нашим самим маленьким», передаючи самобутність фольклорних сюжетів. З 1920-х років дитяча література — предмет особливої уваги Кульчицької; тільки тепер майстриня робить акцент на широту образності, декоративності ілюстрацій. Кольорові ліногравюри до байок «Танцювала риба з раком», «Ворона в чужому пір'ї» та акварельні малюнки до казки І. Франка «Лис Микита» вперше було видруковано лише у 1951 році.

Враховуючи масовість поліграфічної продукції, художниця старанно працювала над проектами вітальних поштових карток й оформленням журналів (особливо «Світ дитини»). Для грамотних і неграмотних земляків її графічні роботи були, по суті, свого роду книгами без тексту.

З юності до похилого віку (більш як сорок років без перерви) Кульчицька замальовувала пам'ятки народного мистецтва та взірці селянського одягу, спостерігала за сільськими звичаями. Працюючи з 1938 р. художником Етнографічного музею Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові, а після війни в музеї етнографії та художнього промислу, вона виконала сотні листівок — акварелі, рисунка, гравюр, об'єднаних у цикл «Народне зодчество західних областей України», «Західноукраїнський народний одяг», «Народні обряди», «Життя та праця в селі», які й сьогодні не втратили наукових і художніх цінностей. Народна творчість для Кульчицької була спонукою до осучаснення професійного мистецтва. Не випадково першою такою значимою роботою художниці є триптих «Мистецтво» (1906), виконаний у техніці перегородчатої емалі. У 1910 — 1930 рр. створила понад вісімдесят килимів і гобеленів, які відіграли важливу роль у процесі відродження й оновлення художнього килимоткацтва в західних областях України.

Друга світова війна залишила смуток у біографії майстрині. Безмежні страждання народу знайшли відгук у символічних образах ліногравюри 1941 — 1943 рр. — «Бог війни», «Розорене гніздо».

По закінченні війни в Кульчицької знову настало піднесення творчої енергії. Учасник усіх обласних, республіканських, багатьох всесоюзних і міжнародних виставок, один з керівників Львівської організації Спілки художників, професор Українського поліграфічного інституту ім. І. Федорова (тепер Українська академія друкарства), депутат Верховної Ради України двох скликань — це лише деякі віхи діяльності Олени Львівни Кульчицької. У 1945 р. їй першій із львівських художників було присвоєно почесне звання заслуженого діяча мистецтв республіки, в 1956 р. — народного художника України. Для неї головною була завжди робота. «Працюю, тому що не працювати не можу. Художник повинен писати. Мені 78 років...» [1].

Завершуючи восьмий десяток життя, важко хвора художниця ще віднаходила сили для творчості. До творів пізнього періоду відносяться жанрові роботи, у тому числі офорт «Прачки». Безустанно експериментуючи, примушує згадати уроки ксилографії «Весна в горах». Кульчицька збагачує свою палітру розмальовкою чорно-білих відбитків аквареллю, створюючи поетичні образи природи. По суті, останньою роботою був триптих «Галицькі князі» (ліногравюра, 1956), виконаний до 700-річчя Львова, який став епілогом і вершиною історичної теми в творчості.

Олена Кульчицька відійшла в небуття 8 березня 1967 року, на 90-му році життя. Мало не в останній її день надійшла звістка про присудження художниці Державної премії ім. Т. Шевченка. Все створене Кульчицька залишила у спадок українському народові, Львівському державному музею українського мистецтва. Творчість художниці дістала високу оцінку народу, адже вона внесла великий вклад у скарбницю української культури, відкрила нову сторінку в історії українського образотворчого мистецтва.

1. Вільне життя. 1955, 5 лип. 2. Діло. 1909, № 38. 22 листоп.